

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО МІНІМУМУ В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 1 (43)
УДК 81'243'373.7'42:61

DOI:10.24144/2663-6840/2020.1(43).191–195

Кушнір І., Алексєєнко Т. До питання про створення фразеологічного мінімуму в медичному дискурсі для студентів-іноземців; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. У статті порушено питання про зміст фразеологічного мінімуму в медичному дискурсі, який на мовному рівні уособлює фонові знання, заковані у фразеологізмах, уживаних у науково-академічній та навчально-професійній сферах спілкування. Фразеологічні одиниці іноземні студенти-медики мають засвоїти у процесі вивчення української мови як іноземної від рівня В1 до рівня В2. Автори додержуються позиції, що для визначення фразеологічного мінімуму доцільно враховувати когнітивні, структурно-семантичні, функційно-комунікативні параметри фразеологічних одиниць. Властивими медичному дискурсу визнано такі види фразеологічних одиниць, як термінологічні вислови (або професійно-мовленнєві кліше) та мовленнєвоетикетні формули. Терміни фразеологізми є метафоричними, а мовленнєвоетикетні – функційно зумовленими. Ґрунтуючись на власному досвіді викладання української мови в іноземній аудиторії, автори статті зазначають, що ефективність засвоєння фразеологічного мінімуму іноземними студентами-медиками підвищується завдяки демонстрації внутрішньої образності терміних метафор, яка виникає на основі асоціативної кореляції з лінгвокультурними реаліями, або завдяки висвітленню дериваційних можливостей і терміної узгодженості метафоричної мовної одиниці. Також процес оволодіння фразеологічним мінімумом покращується, якщо систематизувати професійні мовленнєвоетикетні кліше за комунікативно-прагматичною ознакою. У науковій розвідці наведено приклади презентації змісту фразеологічного мінімуму в медичному дискурсі, яким мають оволодіти іноземні студенти-медики у процесі вивчення української мови як іноземної. Представлення терміних фразеологічних одиниць за принципами ґніздового упорядкування та образно-асоціативної кореляції допомагає студентам-іноземцям осягнути ментально-когнітивні та національно-культурні аспекти українських фразеологізмів. Мовленнєвоетикетні кліше запропоновано систематизувати відповідно до комунікативно-прагматичних властивостей медичного дискурсу: лінгвотерапевтичної спрямованості та сугестивності.

Ключові слова: медичний дискурс, українська мова як іноземна, фразеологічна одиниця, фразеологічний мінімум.

Постановка проблеми. Іноземні студенти українських медичних ЗВО здобувають освіту іноземною для них мовою (українською), яка набуває інструментальної та світоглядної функції у комунікативній взаємодії з чужоземним мовно-культурним середовищем і в навчально-пізнавальній діяльності. Тож доленосним фактором є володіння іноземною (українською) мовою, а побудова та організація системи навчання української мови набуває функції мовної освіти. Разом із засвоєнням фонетичного, лексичного, граматичного, синтаксичного рівнів української мови іноземні студенти-медики мають оволодіти мовленнєвими вміннями використання фразеологічних одиниць, тому що фахова мова медицини є образною та метафоризованою. У процесі навчання української мови необхідно формувати в іноземних студентів-медиків знання певної кількості фразеологічних одиниць (відповідно до рівня засвоєння української мови як іноземної), а також вміння користування такими мовно-культурними одиницями в ситуаціях науково-академічної та навчально-професійної комунікативної взаємодії. Фразеологічний мінімум ще не виокремлений зі складу лексичних мінімумів, лише доповнює їх [Баран 2008; Кузь 2013]. Для визначення змісту фразеологічного мінімуму, необхідного у навчанні української мови як іноземної, доцільно враховувати когнітивні, структурно-семантичні, функційно-

комунікативні параметри фразеологічних одиниць.

Аналіз досліджень. На сучасному етапі фразеологічні одиниці розглядають у відповідності до національно-культурних, функційно-прагматичних та ментально-когнітивних факторів.

Національно-культурні компоненти фразеологічних одиниць досліджують з позицій лінгвокультурології (О. Городецька, Г. Онкович, Л. Савченко), керуючись тезою, що семантика фразеологізмів пов'язана з національно-культурним фоном (ритуалами та звичаями, традиціями, історією, морально-етичними й естетичними цінностями). Фразеологізми – «згорнуті» мікротексти, що зберігають культурну інформацію, а їх компоненти та образи пронизані культурними кодами» [Савченко 2013, с. 62]. Культурна інформація, закована у значенні фразеологічних одиниць, передається від покоління до покоління носіїв однієї мови, а у процесі викладання української як іноземної – від представників однієї культури до носіїв іншої. Зазначений аспект дослідження фразеологічних одиниць корелює з ментально-когнітивним, тому що відображає також і особливості національних оцінок різних культурних реалій, їхньої значущості або навпаки. Такі властивості фразеологізмів забезпечуються їхньою ідіоматичністю – «специфічним характером співвідношення між планом вираження та планом змісту стійкого словесного комплексу» [Авксентьев 1987, с. 46].

Вживаючи фразеологічні одиниці під час спілкування, сучасні носії мови поєднують свої висловлення із національно-культурним і ментально-когнітивним фоном [Онкович 1994]. Наразі залишається невідомим обсяг таких фонових знань, закодованих у фразеологізмах, уживаних у науково-академічній та навчально-професійній сферах спілкування, до яких залучаються іноземні студенти-медики у процесі вивчення української мови як іноземної.

Дослідженню прагматики фразеологічних одиниць присвячено роботи кінця ХХ – початку ХХІ століть (О. Виноградова, А. Емірової, В. Місеньової, Ю. Прадід, О. Селіванової, В. Ужченко). Функціональний підхід до аналізу ідіом здійснюється крізь призму їхнього комунікативного призначення, пов'язаного зі змістом і структурою. Такий підхід враховує мету вживання фразеологізму мовцем та когнітивні можливості її інтерпретації реципієнтом [Емірова 1988], що дозволяє «визначити специфіку фразеологічного значення з урахуванням комунікативних функцій фразеологічної одиниці» (переклад наш – І. К., Т. Ал.) [Місеньова 2017, с. 164].

Урахування національно-культурних, функційно-прагматичних і ментально-когнітивних параметрів фразеологічних одиниць необхідне для відбору фразеологічного мінімуму медичного дискурсу.

Мовні особливості медичного дискурсу досліджено українськими мовознавцями: сугестивні властивості мовленнєвих кліше (О. Шаніна), мовнокультурний аспект медичної термінології (Н. Місник), директивні мовні засоби медиків (Н. Литвиненко). Фразеологічні одиниці медичного дискурсу не були об'єктом наукових розвідок.

Мета статті – проаналізувати національно-культурні, функційно-прагматичні та ментально-когнітивні аспекти фразеологічних одиниць, які складатимуть фразеологічний мінімум медичного дискурсу, необхідний для навчання української мови іноземних студентів-медиків (від рівня В1 до рівня В2 володіння мовою).

Досягненню мети цієї наукової розвідки сприяло використання таких **методів**: а) теоретичних: *аналізу сутності і комунікативних функцій, засобів створення метафоричного значення фразеологічних одиниць; моделювання презентації фразеологічного комунікативного мінімуму медичного дискурсу;* б) емпіричних: *описового* (семантико-когнітивний аналіз медичних термінних висловів) і *контрастного* (порівняння функційних властивостей мовленнєвоетикетних кліше у соціокультурній комунікативній сфері та медичній навчально-професійній сфері спілкування).

Виклад основного матеріалу. У відборі українського фразеологічного мінімуму для інокомунікантів традиційно застосовують такі критерії: «лінгвокраїнознавча та комунікативна цінність, доступність, нормативність, пов'язаність із граматичним і лексичним мінімумами, можливість витлумачити фразему стисло і знайомими словами, прозора внутрішня форма, наявність відповідника в рідній мові, екзотичність, орієнтація на сучасну дійсність» [Кузь 2013, с. 83]. Під час виокремлен-

ня фразеологічних одиниць, необхідних для навчання української мови іноземних студентів-медиків (відповідно до рівня оволодіння мовою від В1 до В2) необхідно особливо враховувати лінгвокультурний потенціал фразеологічних одиниць, їхню екзотичність, пов'язаність із граматичним та лексичним мінімумами. У медичному дискурсі функціонують такі види фразеологічних одиниць, як термінні вислови та мовленнєвоетикетні формули (за класифікацією Л. Булаховського, В. Телії, Г. Удовиченка).

Термінні вислови, або професійно-мовленнєві кліше – це фразеологічні одиниці, яким властиві «постійний склад компонентів, звичність звучання, відтворюваність готових мовних блоків і водночас семантичне членування, притаманне вільним словосполученням» [О. Пономарів 1997, с. 83]. Вони мають функції стандарту, підвищення стислості, точності, виразності та економії мовно-мовленнєвих засобів. Термінним висловом медичного дискурсу властива метафоричність.

Аналіз російськомовних метафоричних медичних термінів стосовно анатомії людини здійснено Н. Позняковою [Познякова 2016]. На нашу думку, основні положення дослідження науковців доцільно інтерпретувати до української медичної термінології. Принципи створення метафор у виявлених термінах (які становлять 11–19 % медичних текстів) є властивими для флективних мов, зокрема української.

Наприклад, стосовно дихальної системи людини вживають такі метафоричні терміни на позначення органів та їхніх сегментів: *мікроциркуляторне / артеріальне / венозне русло; легенева / тілесна / серцеве коло, мале / велике коло кровообігу; двостулковий / тристулковий / напівмісяцевий / венозний клапан; вушко передсердя; фіброзне кільце; порожнина серця; синусно-передсердний / передсердно-шлуночковий вузол; стінка артерії; артеріальний конус; дуга аорти; вінцева / міжшлуночкова борозна; вінцева(ий) артерія / борозна, синус; за-слінка клапана / вінцевого синуса.*

Прикладами метафоричних термінів дихальної системи послуговували такі: *верхівка / ворота / частка / сегмент легенів; півкільця трахеї; бронхіальне дерево; альвеолярні ходи; носова порожнина / раковина; спинка / крила / верхівка / порожнина носа; легеневий клапан / стовбур; отвір клапана.*

Ми здійснили термінну вибірку серед метафоричних номінацій органів і сегментів системи травлення: *ротова / черевна порожнина; травовід; шлунково-кишковий тракт; тіло / дно / воротарева частина шлунка; жовчний міхур; жовчна / панкреатична протока; висхідна / низхідна ободова кишка; дванадцятипала / клубова / порожня / прями / сліпа кишка; відхідник.*

Частотний аналіз засвідчив «повторюваність тих самих термінів як у межах однієї теми (коло, клапан, капсула), так і в різних темах (верхівка, ворота, дно, отвір, порожнина, стінка)» (переклад наш – І. К., Т. Ал.) [Познякова 2016]. Вважаємо, таке спостереження дозволить створити лексично-

гніздову та словотвірно-гніздову (на відміну від традиційного списку) презентацію одиниць фразеологічного мінімуму медичного дискурсу. Власним досвідом викладання української мови як іноземної доведено, що такий спосіб подання медичних метафоричних термінів інтенсифікує когнітивні проце-

си запам'ятовування іншомовної лексики завдяки візуалізації поєднання мовно-знакового і змістово-семантичного планів фразеологічної одиниці, а також можливостей термінної узгодженості метафоричної мовної одиниці. Приклади гніздової презентації наведено у схемах 1,2,3.

Схема 1

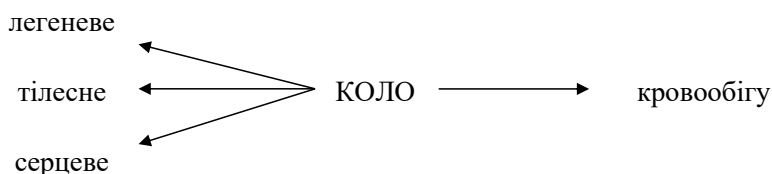

Схема 2

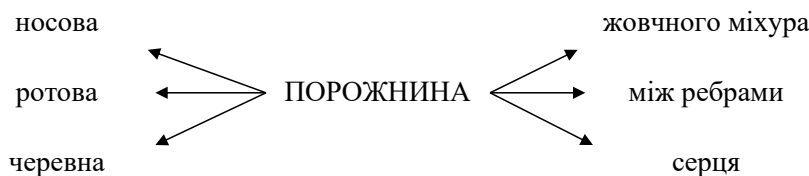
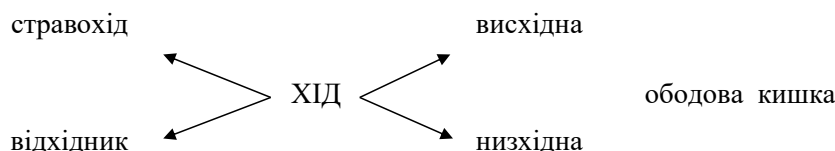

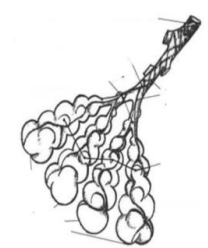

Схема 3

Вважаємо доцільною рекомендацію Н. Познякової щодо наочного мовно-ілюстративного пред'явлення принципу образності, який закладено у

створенні медичних термінних метафор, на основі асоціативної кореляції з лінгвокультурними реаліями [Познякова 2016], як представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Дерево	БРОНХІАЛЬНЕ дерево	АЛЬВЕОЛЯРНЕ дерево	АРТЕРІАЛЬНЕ дерево
			
https://img.7dach.ru/image/600/17/79/12/2017/04/04/85b22d.jpg	https://history.vn.ua/pidruchniki/matyash-biology-8-class-2016-ua/matyash-biology-8-class-2016-ua.files/image066.jpg	https://zakon.today/files/uch_group46/uch_pgroup168/uch_uch2031/image/imag_e010.jpg	https://o.quizlet.com/qCpOAW6kQge8sQefv9DIMQ.png

Таким чином, реалізація у поданні фразеологічного мінімуму метафоризованих термінів медичного дискурсу принципу гніздового упорядкування та образно-асоціативної кореляції допомагає студентам-іноземцям осягнути ментально-когнітивні та національно-культурні аспекти українських фразеологічних одиниць.

Мовленнєво-етикетні формули медичного дискурсу функціонують у комунікативних актах «лікар – пацієнт», «лікар – родичі пацієнта», «лікар – коле-

га», «лікар – медперсонал», а їхній вибір зумовлено такою властивістю медичного професійного мовлення, як «комунікативна влада» лікаря [Жура 2008], яка має ґрунтуватися на принципах лінгвотерапевтичної спрямованості та сугестивності (лінгвотерапевтичного навіювання) [Шаніна 2015]. Тож майбутній лікар-іноземець має знати і вміти користуватися мінімальним набором мовленнєвоетикетних кліше для успішної комунікації під час проходження професійної практики в українських лікарнях.

По-перше, до фразеологічного мінімуму іноземних студентів медичних спеціальностей необхідно включити загальні для всіх контактоустановлювальні мовленнєвоетикетні кліше: *пані, пане; Доброго ранку! Доброго дня! Добридень! Доброго вечора! До побачення! До зустрічі! Доброго / міцного здоров'я! Одужуйте! Не хворійте! Бувайте здорові!*

По-друге, виокремлюємо специфічні для медичного дискурсу вислови:

а) лінгвотерапевтичні: *будь ласка (прошу); дозвольте Вас потурбувати; гаразд (добре); з приємністю (із задоволенням); чудово; шкодю, але ...; я Вас розумію; я відчуваю Вашу схвильованість (Ваш біль); не впадайте у відчай; Ви маєте рацію тощо;*

б) сугестивні: *обов'язково, безперечно, безсумнівно, безумовно, ми в цьому впевнені; рекомендую ..., рекомендую спробувати б Вам...; рекомендую дотримуватися..., краще для Вас... тощо.*

Зауважимо, що, відбираючи мовленнєвоетикет-

ні формули для фразеологічного мінімуму медичного дискурсу, необхідно враховувати функційно-комунікативні параметри фразеологічних одиниць.

Висновки. Урахування когнітивних, структурно-семантичних, функційно-комунікативних параметрів фразеологічних одиниць дозволить створити ефективну презентацію змісту професійно-орієнтованого фразеологічного мінімуму медичного дискурсу для іноземних студентів, які вивчають українську мову як іноземну від рівня В1 до рівня В2. Аналіз мовного матеріалу показав, що доцільно обрати гніздове пред'явлення та мовно-ілюстративне, яке демонструє образність медичних терміних метафор на основі асоціативної кореляції з лінгвокультурними та ментально-когнітивними реаліями. Мовленнєво-етикетні кліше медичного дискурсу доцільно розподіляти за комунікативно-функційними ознаками лінгвотерапевтичності й сугестивності. Залишається відкритим питання щодо обсягу українського фразеологічного мінімуму, що є перспективою дальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування. *Мовознавство*. 1987. № 1. С. 43–46.
2. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: Знакові величини. Вінниця: Нова книга, 2008. 255 с.
3. Жура В. В. Дискурсивная компетенция врача в устном медицинском общении: автореф. дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01. Волгоград, 2008. 40 с.
4. Кузь Г. До проблеми формування фразеологічного мінімуму. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Вип. 8. С. 122–129.
5. Мисенёва В.В. Лингводидактическая система обучения инофонов русской и украинской фразеологии. *Академическая адаптация образовательных мигрантов в стране обучения: моногр.* [под ред. Н.И. Ушаковой]. Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. С. 163–179.
6. Онкович Г. Фразеологізми як національно-культурний компонент українознавства. *Дивослово*. 1994. № 9. С. 12–16.
7. Позднякова Н. В. (Провалова Н. В.), Кашкан Г.В. Інтерпретація медичних метафор в процесі довузовської підготовки іноземних слухачей. *Современные проблемы науки и образования*. 2016. № 2. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24352> (дата звернення: 10 травня 2020)
8. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
9. Сучасна українська мова: підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти. [За ред. О.Д. Пономарева]. Київ: Либідь, 1997. 187 с.
10. Шаніна О.С. Медичний дискурс: комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти: дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2015. 21 с.
11. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте. Ташкент: Изд-во ФАН Узб. ССР, 1988. 91 с.

REFERENCES

1. Avksentiev L.H. (1987) Semantychna struktura frazeolohichnykh odynyts suchasnoi ukrainskoi movy ta osoblyvosti yii formuvannya [Semantic structure of phraseological units of modern Ukrainian language and peculiarities of its formation]. *Movoznavstvo*. № 1. S. 43–46 [in Ukrainian].
2. Baran Ya.A., Zymomria M.I., Bilous O.M., Zymomria I.M. (2008) Frazеolohiia: Znakovi velychyny [Phraseology: Significant quantities]. Vinnytsia: Nova knyha. 255 s. [in Ukrainian].
3. Zhura V.V. (2008) Diskursivnaya kompetentsiya vracha v ustnom meditsinskom obshhenii [Discursive competence of a doctor in oral medical communication]: avtoref. dis. ... doktora filol. nauk.: 10.02.01. Volgograd. 40 s. [in Russian].
4. Kuz H. (2013) Do problemy formuvannya frazeolohichnoho minimumu [To the problem of forming a phraseological minimum]. *Teoriia i praktyka vykladannya ukrainskoi movy yak inozemnoi*. Vyp. 8. S. 122–129 [in Ukrainian].
5. Misenyova V.V (2017) Lingvodidakticheskaya sistema obucheniya inofonov russkoy i ukrainskoy frazeologii [Linguodidactic training system for foreign phones of Russian and Ukrainian phraseology].

Akademicheskaya adaptatsiya obrazovatelnykh migrantov v strane obucheniya: monogr. [pod red. N.I. Ushakovoy]. Kharkov: HNU imeni V.N. Karazina. S. 163–179 [in Russian].

6. Onkovych H. (1994) Frazеологізми yak natsionalno-kulturnyi komponent ukrainoznavstva [Phraseologisms as a national-cultural component of Ukrainian studies]. *Dyvoslovo*. № 9. S. 12–16 [in Ukrainian].

7. Pozdnyakova N.V. (Provalova N.V.), Kashkan G.V. (2016) Interpretatsiya medicheskikh metafor v protsesse dovuzovskoy podgotovki inostrannykh slushateley [Interpretation of medical metaphors in the process of pre-university training of foreign students]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*. № 2. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24352> (data zvernennia: 10 travnia 2020) [in Russian].

8. Savchenko L.V. (2013) Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeologii ukrainskoi movy: etymologichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty [The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethnolinguistic aspects]: monohrafiia. Simferopol: Dolia. 600 s. [in Ukrainian].

9. Suchasna ukrainska mova (1997) [Modern Ukrainian language]: pidruchnyk dlia stud. humanit. spets. vyshch. zakl. osvity. [Za red. O.D. Ponomareva]. Kyiv: Lybid. 187 s. [in Ukrainian].

10. Shanina O.S. (2015) Medychnyi diskurs: komunikativno-prahmatychnyi i suhestyvnyi aspekty [Medical discourse: communicative-pragmatic and suggestive aspects]: dys. na zdob. nauk. stup. kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Odesa. 21 s. [in Ukrainian].

11. Emirova A.M. (1988) Russkaya frazeologiya v kommunikativnom aspekte. [Russian phraseology in the communicative aspect]. Tashkent: Izd-vo FAN Uzb. SSR. 91 s. [in Russian].

CONCERNING THE QUESTION OF PHRASEOLOGICAL MINIMUM FORMATION IN MEDICAL DISCOURSE FOR FOREIGN STUDENTS

Abstract. The article raises the question of the content of the phraseological minimum of medical discourse, which at the language level embodies the background knowledge encoded in the phraseology used in scientific-academic and educational-professional spheres of communication. Foreign medical students must study Phraseological units in the process of learning Ukrainian as a foreign language from level B1 to level B2. The authors take the position that to determine the phraseological minimum it is advisable to take into account the cognitive, structural-semantic, functional-communicative parameters of phraseological units. Recognized such types of phraseological units inherent in medical discourse as terminological expressions (or professional speech clichés) and speech etiquette formulas. Term phraseology is metaphorical, and speech etiquette clichés are functionally conditioned. Based on their own experience of teaching Ukrainian in a foreign audience, the authors note that the effectiveness of learning the phraseological minimum by foreign medical students increases by demonstrating the internal imagery of term metaphors, which arises on the basis of associative correlation with linguistic and cultural realities or through the presentation of derivational possibilities and the urgent coherence of the metaphorical language unit. Besides the process of mastering the phraseological minimum is improved if we systematize professional speech etiquette clichés according to the communicative-pragmatic parameter. Scientific research provides examples of presentation of the content of the phraseological minimum of medical discourse, which must be mastered by foreign medical students in the process of learning Ukrainian as a foreign language. The presentation of term phraseological units according to the principles of nesting and figurative-associative correlation helps foreign students to understand the mental-cognitive and national-cultural aspects of Ukrainian phraseology. We propose to systematize speech etiquette clichés according to the communicative and pragmatic properties of medical discourse: linguotherapeutic orientation and suggestiveness.

Keywords: medical discourse, phraseological minimum, phraseological unit, Ukrainian language as a foreign language.

© Кушнір І., Алексєєнко Т., 2020 р.

Ірина Кушнір – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки 1 Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна; <http://orcid.org/0000-0002-4349-9652>

Iryna Kushnir – Candidate of Pedagogy, Associate Professor of the Department of Language Training 1 of the Educational and Scientific Institute of International Education of V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine; <http://orcid.org/0000-0002-4349-9652>

Тетяна Алексєєнко – старший викладач кафедри мовної підготовки 1 Навчально-наукового інституту міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна; <https://orcid.org/0000-0001-6529-9427>

Tetiana Alekseenko – Senior Lecturer of the Department of Language Training 1 of the Educational and Scientific Institute of International Education of V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0001-6529-9427>